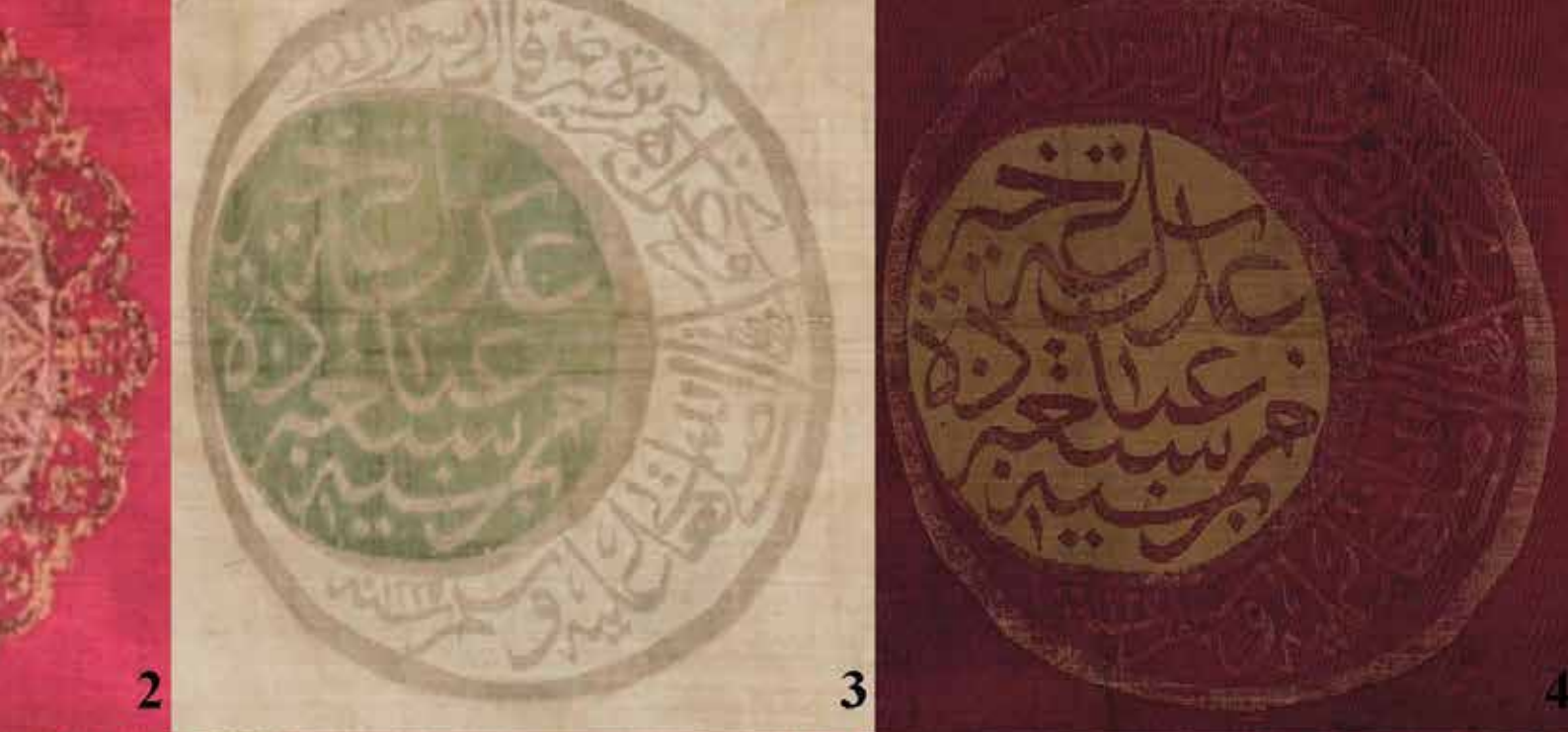

Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız

Elif ÇETİN

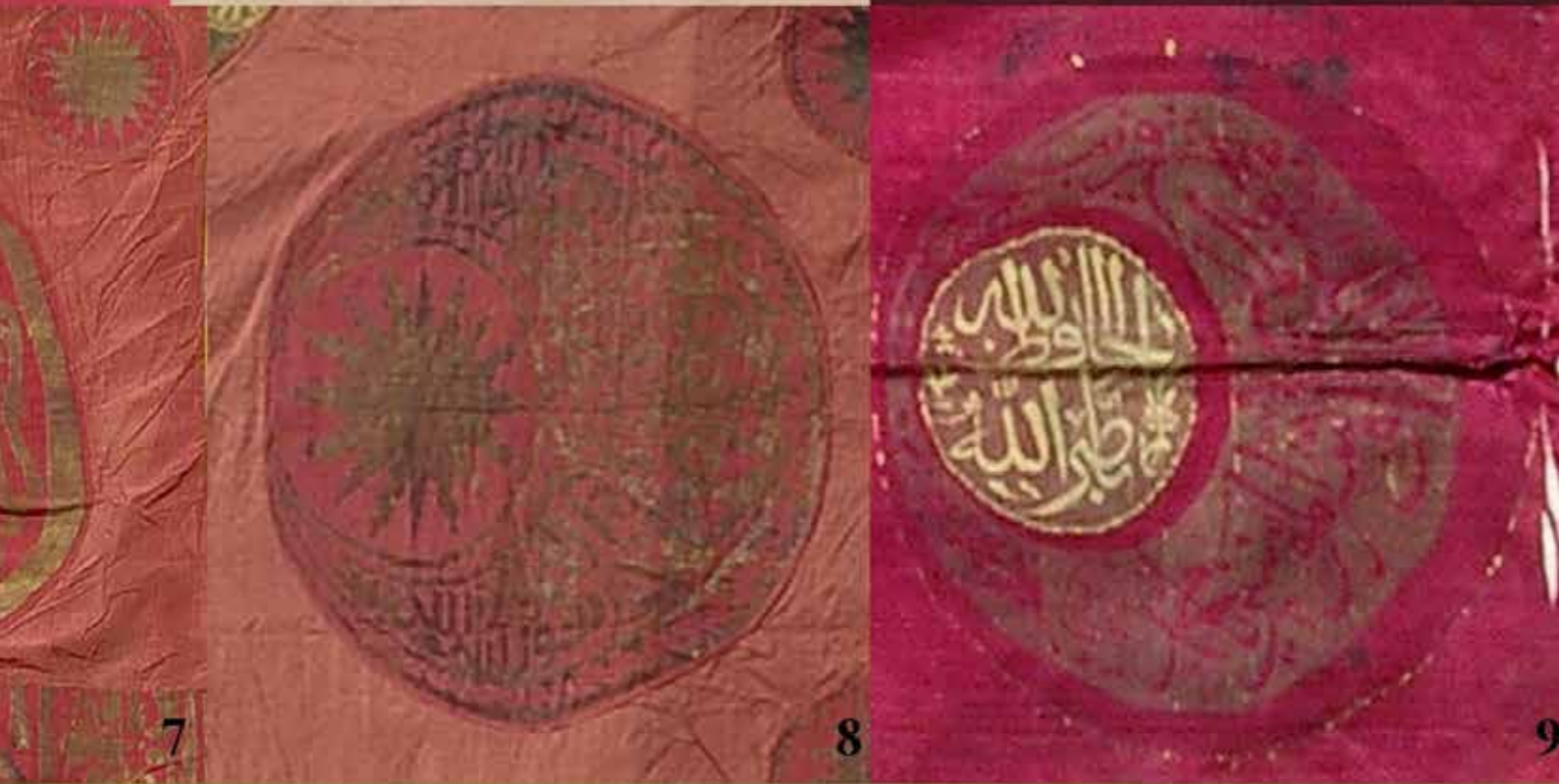

2

3

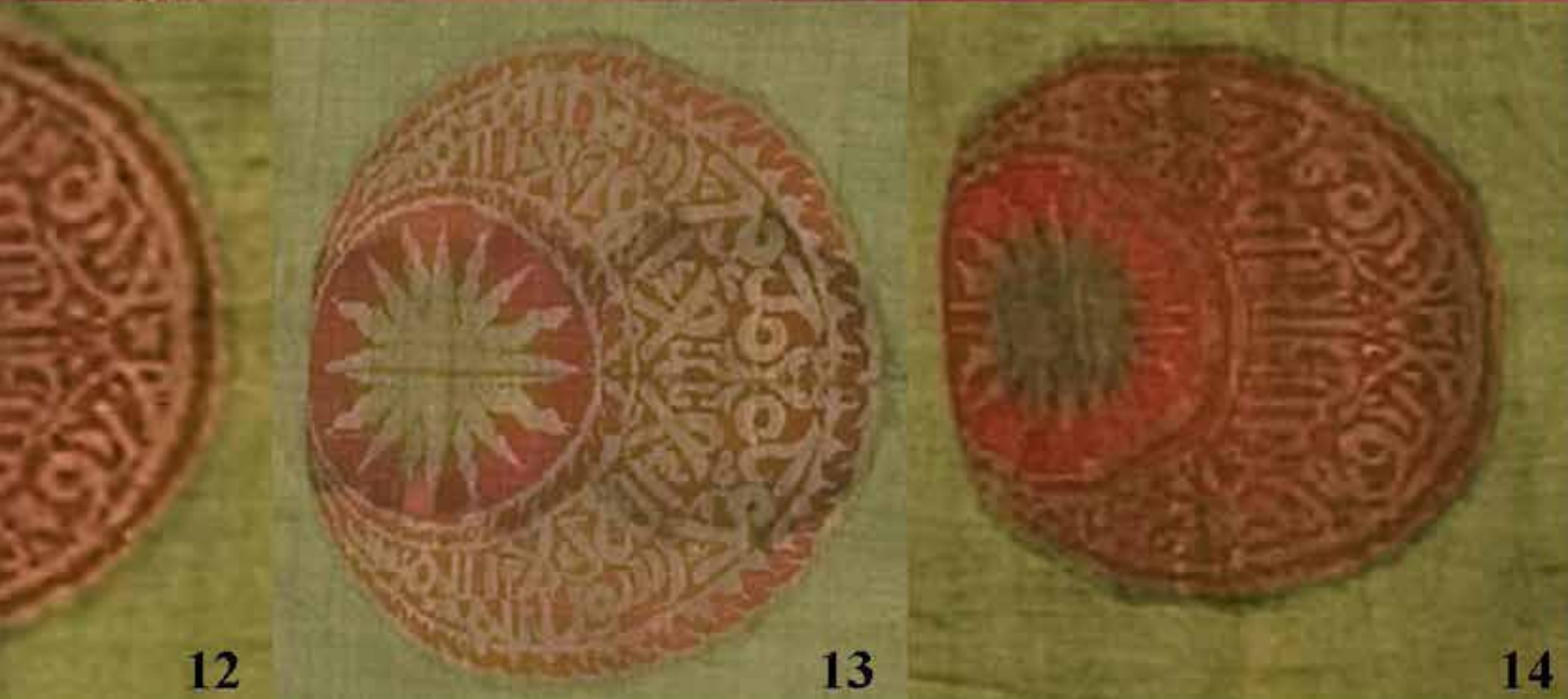
4

7

8

9

12

13

14

Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız^{1*}

Moon (Crescent) and Star in Ottoman Flags

Elif ÇETİN**

Özet

Ayın hilal biçiminin tek başına kullanımı Osman Gazi'ye kadar geriye götürebiliyorken, yanına yıldızın ilave edilmesi kaynaklarda genel olarak 18. yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bu konuda genel kabul, ay yıldızın resmi kullanımının III. Selim Dönemi'nden sonra olduğu ve bu tarihten sonra yaygınlaştığıdır. Bu tarihten sonra bayraklarda; ayın şekli, yıldız köşe sayısının ve yıldız ile ayın konumlarının değişkenlik gösterdiği uygulamaların çok sayıda örneği mevcuttur. Ancak bu tarihten önceki uygulamalar hakkında bilgiler kısıtlıdır. Bayraklar fiziki nitelikleri ve kullanım alanları sebebiyle tahribata açıktır. Bu sebeple var olan (olması gereken) bayraklardan daha az miktarı günümüze gelebilmiştir. Günümüze gelebilen bayrakların azlığının yanında birçoğunun teşhir edilememesi de bayraklar hakkında bilgileri kısıtlamaktadır. Bu durumda bayrak görsellerinin nasıl olduğu sorusunun cevabını veren tasvirler ön plana çıkmaktadır. III. Selim Dönemi'nden öncesine ait birbirinden farklı tasvirlerde günümüzdekine benzer şekilde tek bir kompozisyonda resmedilen ay yıldızlı bayraklar tespit edilmiştir. Betimlemelerin birbirine bu denli benzeyişi tesadüfî olamayacağına göre III. Selim Dönemi'nden öncesinde de ay yıldızın günümüzdekine çok yakın biçimde kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada ay ve ay yıldızın Osmanlı bayraklarındaki kullanımı 20 bayrak örneği ve 16.-19. yüzyıl zaman aralığındaki 7 ay yıldız betimlemesi üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ay Yıldız, Türk Bayrağı, Bayrak, Hilal, III. Selim

Abstract

While the use of the single crescent was seen as early as in Osman Gazi period, the addition of the star next to the crescent is generally dated to the 18th century in the sources. In this regard, the general acceptance is that the official use of the crescent star was after the III. Selim period and it became widespread thereafter. After this date, there are many examples of applications in which the shape of the crescent, the number of star vertices, and the positions of the star and crescent varied in flags. However, information about the applications before this date is limited. Flags are vulnerable to damage due to their physical qualities and areas of use. For this reason, fewer of the existing flags have survived to the present day. In addition to the scarcity of flags that have survived until today, the fact that most of them cannot be displayed limits the information about them. In this case, the depictions that answer the question "How were the flags designed?" have come to the fore. There are some crescent and star flags depicted in a single composition, similarly to today, in different examples from the pre-Selim era. Since the depictions cannot be so similar to each other by chance, it would not be wrong to say that, before the period of III. Selim, the crescent and star were being used in a very similar way to the present day. In this study, the use of crescent and star in Ottoman flags was examined through 20 flag samples and 7 crescent and star depictions from the 16th and 19th centuries.

Key Words: Crescent and Star, Turkish Flag, Flag, Crescent, III. Selim

1 Bu çalışmada değinilen Şehname-i Selim Han yazmasının 102b varlığında bulunan Osmanlı Donanması'nın Kıbrıs'a Asker Çıkarmasını anlatan minyatürdeki ay yıldız daha önce tarafımızca "Ay Yıldız Bezeli Bir Minyatür Üzerine" başlığı ile İstanbul Medeniyet Üniversitesinde düzenlenen XVII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda (Ekim 2013) bildiri olarak sunulmuştur. Ancak aradan geçen süre içerisinde bildiri kitabı yayınlanmamıştır.

* Geliş Tarihi: 10.06.2021- Kabul Tarihi: 04.10.2021

** Uzman Sanat Tarihcisi, Raportör, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Samsun Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Kale Mahallesi, Sanat Sokak No: 6 İlkadım, SAMSUN, elif.sahinturk@ktb.gov.tr, ORCID ID: 0000-0002-4795-6777

Giriş

Osmanlı bayraklarındaki ay ve ay yıldızın ele alındığı bu çalışmanın iki amacı vardır: Birinci ve öncelikli amacı Osmanlı bayraklarında ay yıldız kullanımının III. Selim Dönemi'nde (1789-1807) başladığına ilişkin yaygın görüşün aksine hiç değilse 16. yüzyıldan beri kullanıldığını tasvir ve betimlemelerden faydalanarak ortaya koymak; ikinci amaç ise Osmanlı bayraklarına dikkat çekerek bayraklarda ay ve ay yıldızın somut örneklerinin nasıl olduğunu örnekler üzerinden aktarmaktır. Bu amaçla çalışmada tespit edilebilen 7 ay yıldız betimlemesi incelenmiştir. Bu betimlemelerin en önemli özelliği günümüz ay yıldızı ile yakın benzerliği ve 5 tanesinin III. Selim Dönemi öncesine ait olmasıdır.

III. Selim sonrasında ay ve yıldızın günümüzdekine benzer örneklerini hem somut olarak hem de tasvirlerden sıklıkla görmek mümkündür. Ayın hilal halinin günümüzdeki gibi ucunun açık olduğu ve yanında yıldızın bulunduğu (köşe sayıları değişken) bayraklar açısından Askeri Müze ve Deniz Müzesi oldukça zengindir. Askeri Müze'deki bayraklarla ilgili İlkay Karatepe'nin kitabı bulunmaktadır (Karatepe, 2008). Ayrıca Askeri Müze ve Kültür Sitesi tarafından çıkarılan Bayraklar ve Sancaklar broşüründe ay yıldızın günümüzdekine benzer şekilde olduğu 18. yüzyıl sonrasına ait bayrak örneklerini görmek mümkündür (Anonim, 2008).

Deniz Müzesi'nde bulunan bayraklar, Müge Kılıçkaya tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi ile incelenmiştir. Deniz Müzesi'ndeki İnebahtı Savaşı'nda (1571) esir düşen; daha sonra ülkemize getirilen kırmızı zeminli beşgen formlu ortasında zülfikar ve onu çevreleyen madalyon biçimli hilallerin bulunduğu 470x900 cm ölçülerindeki bayrak, bu çalışmada incelenen beşgen formlu zülfikarlı bayraklarla benzerlik göstermektedir (Kılıçkaya, 2007: s.113). Günümüzdeki gibi hilal ve beş köşeli yıldızların olduğu örnekler ise 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başına tarihlenmektedir (Kılıçkaya, 2007: s.139-142).

Toplu olarak bayrakların incelendiği diğer bir çalışma *Tokat Müzesi'nde Bulunan İşlemeli Sancak Örnekleri* adlı yüksek lisans tezidir. Bu yayında 17.-20. yüzyıl aralığındaki 15 bayrak incelenmiştir (Çoban, 2013). Bu bayraklar içerisinde ay yıldızın görüldüğü örnekler geç tarihlidir.

Bir Grup Tarikat Sancağında Sanat ve Sembolizm adlı makalede tarikatla ilişkilendirilen 17 bayrak incelenmiştir. Burada görülen bayraklarda da ay yıldız vardır. Ancak tüm bayraklar 19.- 20. yüzyıla aittir (Uysal ve Ceylan Erol, 2021: s. 562-586).

Fevzi Kurtoğlu'nun *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız* adlı kitabı; Topkapı Sarayı'nda bulunan bayrak örneklerinin siyah-beyaz da olsa fotoğraflarını ve çizimlerini göstermesi bakımından son derece önemlidir (Kurtoğlu, 1992). Kurtoğlu'nun kitabında incelenen iki bayrak örneği bu çalışmada yeniden incelenmiş, renkli görselleri verilmiştir (Kurtoğlu, 1992: s.72-76). (TSM 824) (Katalog No: 3) (TSM 2) (Katalog No: 2)

Bayrak çizimlerinin yer aldığı kendinden önceki tarihlere atıfta bulunan çalışmalarda hilalin tekli ya da gruplar halinde olan betimlenişini 15. yüzyıldan başlayarak görmek mümkündür (Haseki A. Süheyl, 1929). Osmanlı Bahriyesi'ni resmeden Hüsnü Tengüz, 1918 yılında tamamladığı albümünde *Seydi Ali Reis'in Portekizlilerle Savaşı'nı* (1553) betimlerken donanma bayraklarında zülfikarlı kırmızı bayrağın yanında çoklu hilallerin bulunduğu yırtmaçlı (gidon) bayrakları da resmetmektedir (Anonim, 1995: s. 35). Aynı albümde 1831 yılındaki Osmanlı Donanması resminde ise donanmaya ait bayrakların dörtgen formlu ve ay yıldızlı olduğu görülür (Anonim, 1995: s. 65).

Bizzat döneminde hazırlanan birinci el kaynak olan minyatürlerden Katip Çelebi'nin *Tuhfet'ül Kibar* (1657) adlı eserinde tekli ve çoklu gruplar halinde ucu açık hilallerin olduğu bayraklar, II. Bayezid'in donanmasında dalgalanmaktadır (Katip Çelebi'nin çizimi için bkz. Bostan, 2005: s. 29).

Ay yıldızın birlikte kullanımını gösteren tasvir örnekleri ise daha çok III. Selim ve sonrasına aittir. Bu çalışmada Tasvir ve Betimlemeler başlığı altında incelenen 7 adet görselin 5 tanesi 18. yüzyıl öncesine ait olması açısından oldukça önemlidir. İncelenen görsellerin diğer bir önemi ve incelenme sebebi, kırmızı zeminli ay yıldızlı bayrağımızla yakın benzerlik içinde olmasıdır.

Ay yıldız sembolü ile ilgili olarak; ay yıldızın bir arada kullanılması, Türk ayının konumu, ayın sağa ya da sola bakışının ne anlamlar içerebileceğine dair daha

önce çok sayıda çalışma yapılmıştır (Eyice, 1987: s. 31-66; Eyice, 1991: s. 297-298; Halil Hâlid, 1926a: s. 158-182; Halil Hâlid, 1926b: s. 36-51; Mollaoğlu, 1997: s. 537-545). Bu çalışmanın üzerinde durduğu nokta ise ay ve ay yıldızın bayraklarda nasıl olduğudur.

1. Konunun Niteliği, Kapsam ve Sınırları

Türk ay yıldızının Orta Asya Türklerine (Esin, 1972: s. 313-359; Tosyevizade Rifat Osman, 1931: s. 446-458) ve İslamiyet'e dayandırıldığı çeşitli görüşler vardır (Mollaoğlu, 1997: s. 537-545). Türklerin İslamiyet'le tanışmadan önce de ay yıldız kullandığına dair örneklerin varlığı Türk ay yıldızının menşeinin Orta Asya olduğunu doğrulamaktadır. Ancak kökeni ne olursa olsun ay yıldızın Türkler tarafından çok sevildiği, günümüze kadar uzanan süreçte de sevilerek kullanıldığı kesindir.

Çalışmada, günümüzde birbirinden farklı anlamda kullanılan ancak aynı anlamda olan bayrak/sancak kelimesi genellikle bayrak olarak kullanılmıştır. Çalışma, somut bayrak örnekleri ve bayrak tasvirleri üzerinden olmak üzere iki aşamalı olarak yürütülmüş; incelenen örnekler katalog haline getirilmiş ve varsa envanter bilgileri eklenmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bayrakların bazılarını daha önce inceleyen Fevzi Kurtoğlu, müzede 100'den fazla bayrak/sancak olduğunu belirtmekte ve kitabında Topkapı Sarayı'ndaki yaklaşık 15 adet bayrağın görselini sunmakta ve tanımlamasını yapmaktadır (Kurtoğlu, 1992). Günümüz itibarıyla¹ Topkapı Sarayı'nda teşhirde bayrak olmadığı için Kurtoğlu'nun kitabında bahsettiği bayrakların mevcudiyeti veya günümüzdeki durumu bilinmemektedir. 2013 ve 2021 yılında Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne Osmanlı Devleti Dönemi'ne ait, üzerinde hilal tasviri bulunan bayraklardan yararlanma ve yayın başvurusu yapılmış; bu başvurular üzerine görsel kullanım izni verilen 9 adet bayrak bu çalışmada incelenmiştir.

2013 yılında Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğüne yapılan başvuruda 1/824 şeklinde olan envanter bilgisinin 2021 yılı başvurusunda 117/824 şeklinde olduğu gözlemlenmiştir. Envanter

¹ 20.09.2021.

numaralandırılmasının aynı olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte; tanımlama ve fotoğraflardan yola çıkıldığında bu çalışmada incelenen, Yavuz Sultan Selim'e ait olduğu belirtilen bir örneğin (TSM 824) (Katalog No: 3), Kurtoğlu tarafından da incelendiği anlaşılmıştır (Kurtoğlu, 1992: s. 76). Bir örnekte (TSM 2) (Katalog No: 2), tanımlamalar ve envanter bilgisi benzerdir. Ancak bu örnekte fotoğraf değil çizim vardır (Kurtoğlu, 1992: s. 72). Çalışmada incelenen Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki bayrakların 4 tanesinin görseli daha önce yayımlanmıştır (TSM 824; 2621; 945, 3 Şahintürk, 2011: f. 175, f. 176, f. 178, f. 179). (Katalog No: 3, 9, 6, 7) Topkapı Sarayı'ndaki 5 adet bayrağın görselinin daha önce yayımlandığı çalışmaya rastlanmamıştır (TSM 1, 2, 10680, 10673, 10163) (Resim 1, 2, 3, 4, 5) (Katalog No: 1, 2, 14, 19, 18). Bu sebeple bu bayrakların görselleri ile birlikte ilk defa yayımlandığı düşünülmektedir.

Teşhirinde bayrak olan Amasya Müzesi'nde bulunan bayrak örnekleri daha önce Amasya Müzesi uzmanı Muzaffer Doğanbaş tarafından incelenmiştir (Doğanbaş, 2006: s. 30-36). Bu çalışmada Doğanbaş'tan farklı olarak müzede üç bayrak; ay yıldız çerçevesinde ele alınmış ve etnografik eserlere ait envanter defterleri taranarak ay yıldızın bayrak haricinde görüldüğü diğer unsurlar tespit edilmiştir.

Amasya Müzesi'nde teşhir edilen Gümüşhacıköy Sancağı'nın takılı olduğu armudi alemde görülen ay yıldız beş köşelidir (Env. No: 75). Yine teşhirde olan gümüş kakmalı tüfek dipçığında ucu açık, yönü sağ tarafa olan hilal ve çiçek biçimli altı kollu yıldız bulunmaktadır (Env. F.81.3.1). Teşhirde olan başka bir ay yıldız Env. No: F-62-1-1 gümüş saplı tabancada, yönü sağ tarafa olan hilal ve yedi kollu yıldızdır. Tabancanın üzerinde 1895 tarihinin mevcut olduğu envanter bilgilerinden öğrenilmektedir. Ayrıca Amasya Müzesi'nin deposunda farklı malzemelerde vücuda gelen geç tarihli ay yıldız örnekleri mevcuttur. Örneğin: Pirinç Mühür Env. No: F. 78. 38. 22 (199) 3019; Osmanlı Bilezik Env. F. 78. 33. 45; Gümüş Madalyon Env. No: F.79.10.47; Bronz Mühür Env. No: F. 79. 10. 226.

Kuvay-ı Milliye Müzesi'nde teşhirde bulunan bayrağın ve bu müzede ay yıldızlı eserlerin envanter bilgilerine ulaşılmıştır. Müzede Alamet-i Farika Nişanı (Env. 2001/6 E) ve Çanakkale Savaşı Madalyası (Env. 2010/448), teşhir edilen ay yıldızlı unsurlardır.

Ayrıca teşhirinde ay yıldızlı bayrağa sahip olan Milas Müzesi'nin etnografik eser envanter defterlerine ulaşılmış; buradaki bilgilerden faydalanılmıştır.

Teşhirinde bayrak olmayan Sinop Arkeoloji Müzesi'nde incelemeler yapılmış, etnografik eser envanterleri taranmış, ay yıldızın görüldüğü unsurlar tespit edilmiştir. Müzede E: 8-2-72 envanter numaralı gümüş muskalıkta, ucu yukarı bakan ince bir ay ve içinde altı köşeli yıldız bulunmaktadır. Yine Sinop Müzesi'nde E:1-1-73 envanter numaralı Sultan Reşat Dönemi'ne ait ay yıldız içinde nişan vardır. Ayrıca Sinop Arkeoloji Müzesi'nin bahçe teşhirinde ay ve sekiz kollu yıldız bulunan H.1227/M. 1812 tarihli kitabe mevcuttur.

Yurt dışındaki müze ve koleksiyonlardaki Osmanlı bayraklarından ve bayrakların tasvir edildiği materyallerden (gravür, tablo, harita vb.) açık erişim imkânları sayesinde faydalanılmış ve bu bayraklardaki ay ve yıldızlar değerlendirilmiştir.

2. Osmanlı Bayraklarındaki Ay ve Ay Yıldız ile İlgili Kaynaklarda Geçen Bilgiler

Bayrak bir milleti, devleti ya da orduyu simgeleyen alamettir. Bu alamet, üzerinde bulunan renk, biçim, simge ve işaretler ile kimlik kazanır ve hizmet ettiği unsurların aidiyetlerine ilişkin çeşitli nitelikler ortaya koyar. İmgelerin şekillenmesinde toplumların yaşantısı, inanışları, örf ve adetleri, kutsal saydıkları nesnelerin sembolleri önemli rol oynar. Türk toplumlarında da bayrak, farklı form ve niteliklerle özde aynı amaca hizmet edecek şekilde “bağımsızlık” vurgusuyla kullanılmaya devam etmiştir. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de bağımsızlığın göstergesi olan, farklı niteliklere sahip, bir arada kullanılan çok sayıda bayrağın mevcudiyeti bilinmektedir. Bu bayrakların üzerinde ay, yıldız, güneş, yazı, zülfikar, top ve anahtar gibi çeşitli semboller bulunmaktadır. Devletin kuruluşuna kadar inen ayın (hilal halinin) ve günümüze kadar uzanan ay yıldızın görüldüğü somut bayrak örneklerine geçmeden önce ay ve ay yıldız ile ilgili kaynaklarda geçen ifadelere değinmek gereklidir.

Arapça “hell” kökünden türeyen ve yüksek sesle haykırmak, ortaya çıkmak, sevinmek anlamına gelen hilal; ayın kavuşum öncesi ve sonrasında uçları sivri bir yay gibi görünen şekline denir (Gök ve Kutlu, 2005: s. 275). İslamiyet öncesi Türk kültüründe önemli bir yeri olan hilal sembolü İslamiyet'le birlikte Allah'ın varlığına delil olarak algılanmış ve birçok unsur ile birlikte kullanılmıştır (Bozkurt, 1997: s. 13).

Ayın, Osmanlı bayraklarındaki kullanımını ise çeşitlilik arz etmektedir. Erken dönemden itibaren kullanılan ayın hilal biçimi, kimi zaman ucu açık, kimi zaman kapalı olarak; tek, ikili ve üçlü gruplar halinde, yıldızlı veya yıldızsız, kimi zaman odak noktasında kimi zaman da kompozisyonun tamamlayıcısı olacak şekilde betimlenmiştir.

Ayın yanına (bayraklarda) günümüzdeki gibi yıldızın ilave edilmesi ile ilgili kaynaklar birbirinden farklı bilgiler içermektedir. Ay yıldızın bayraklarda kullanımı genel olarak 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir (İlkin, 1938: s. 13; Köprülü, 1944 : s. 418; Köprülü, 1992: s. 253; Özdemir, 1973: s. 40; Haseki A. Süheyl, 1929 : s. 9; Tosyevizade Rifat Osman, 1931: s. 446).

Semavi Eyice, ay yıldızın resmi kullanımının III. Mustafa Dönemi'nde (1757-1774) başladığını; I. Abdülhamit (1774-1789) ve III. Selim dönemlerinde (1789-1807) yaygınlaştığını söylemektedir (Eyice, 1991: s. 298). III. Selim (1789-1807) Dönemi'nde çıkarılan bir kanun ile ay yıldızın resmiyet kazandığı yaygın görüştür (Eyice, 1991: s. 298; Özdemir, 1973: s. 40; Soysal, 2010: s. 225). Bu tarihlerdeki yıldızın sekiz köşeli olduğu ve Abdülmecid Dönemi'nden itibaren beş köşeli hale geldiği belirtilmektedir (Köprülü, 1992: s. 253; Anonim, 1953: s. 3).

Ay yıldızın resmi vasfının yüklenmesinin III. Selim Dönemi'nde oluşu sanki ilk defa bu tarihte kullanıldığı, daha önce hiç kullanılmadığı gibi yanlış bir algı oluşturmaktadır (Arseven, 1975: s. 198; Mahmud Şevket, 1983: s. 27; Sertoğlu, 1958: s. 37; Soysal, 2010: s. 224-225). III. Selim Dönemi'nden sonrasına ait bayraklarda ay yıldız kullanımını gösteren örnekler önceki dönemlere göre ciddi manada fazladır. Ancak bu durum yalnızca ay yıldızlı bayraklar için değil tüm bayraklar için geçerlidir.

Kaynaklarda, III. Selim Dönemi'nden önce de ay yıldız kullanımının olduğunu kanıtlayan bilgiler mevcuttur. Ancak bu bilgilerde bayrağın rengi ve formu net bir şekilde belirtilmemiştir. Ay yıldız konusunda en derli toplu bilgiyi sunan Eyice, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Batı'da ay-yıldız ile sembolize edildiğini, bazı Türk sancaklarında ay ve yıldız motiflerini andıran şekillerin bulunduğunu ve ay yıldızlı devlet alametinin şimdikine çok yakın biçimde kullanıldığını (zülfişkarla birlikte) ifade etmektedir (Eyice, 1987: s. 40-42). Tosyevizade Rifat Osman, III. Selim Dönemi'nden önce de bayraklarda ay ve yıldızın bir arada kullanıldığını ancak 1794'ten sonra kaldırıldığını, sonra yine III. Selim Dönemi'nde yeniden eklendiğini; ay yıldızlı bayrağın devlet bayrağı olarak yıldız şeklinin bir defa silinip tekrar kullanıldığını belirtmektedir (Tosyevizade Rifat Osman, 1931: s. 447-448).

Osmanlı Devleti'nde aynı anda kullanılan çok sayıda bayrak bulunmaktadır. Bu bayraklardan padişaha ait bayraklara *Saltanat Sancakları* denilmektedir. Aynı zamanda *Livay-ı Saadet*, *Elviye-i Sultani*, *Alemhay-ı Osmani*, *Alem-i Padişahi* kelimeleri ile de ifade edilmektedir. Osman Gazi'den itibaren sultanların kendine ait bayrakları vardır (Uzunçarşılı, 1984: s. 240). Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nin başında, sayıları 4 olan saltanat sancaklarının 2'si savaş esnasında padişahın yanında bulunur; diğer 2'si yeniçerilere aittir. Ayas Paşa'nın ikinci vezirliğe atanmasından sonra 2 sancak daha ilave edilmiştir (Çelik, 2009: s. 100). Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nde sayılarının 7 olduğu, dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır (Çelik, 2009: s. 95). Bu saltanat sancaklarının sefer öncesinde yenilerinin kesilip biçilmesi kural haline gelmiştir (Selânikî, 1999: s. 589). Selânikî, saltanat sancaklarının 1 ak sancak, 2 kırmızı sancak, 1 yeşil sancak, 2 alaca yeşil ve kızıl sancak, 1 sarı alaca ve kızıl sancak olduğunu belirtmektedir (Selânikî, 1999: s. 612).

Şehzadelerin de kendine ait özel bayrakları bulunmaktadır. Bu bayrakların renginin yeşil olduğunu belirten kaynaklar vardır (Sümer, 1954: s. 3398; Uzunçarşılı, 1943: s. 246). Ancak bazı minyatürlerde kırmızı ve siyah renkli şehzade bayrakları da görülmektedir (Şahintürk, 2011: s. 184).

Vezir ve komutanların, padişah tarafından verilen kendilerine ait bayrakları vardır. Bu bayraklar hakkında dönemin yazılı kaynakları sayesinde bilgi edinmek

mümkündür (Çelik, 2009: s. 49, 85; Yılmaz, 2003: s. 384).

Ordu birliklerinin padişah tarafından verilen bayrakları bulunmakta; bu bayrakların nitelikleri aynı zamanda rütbe ve askeri sınıf ayrımını da ortaya koymaktadır (Köprülü, 1944: s. 416; Mahmud Şevket, 1983: s. 25).

Sultanların, şehzadelerin, komutanların, vezirlerin, önemli devlet adamlarının, ordu birliklerinin, şehirlerin, hatta cemaatlerin bile kendine has bayraklarının olduğu göz önünde bulundurulduğunda günümüze ulaşan bayrak örneklerinin olması gerekenden daha az olduğu ortadadır.

Manevi değerinin ispatına gerek olmayan bayrakların ne kadar kaliteli malzemeden (ipek, saten, atlas vb.) yapılmış olursa olsun çoğu zaman savaşın simgesi olması da yaşanan savaş ortamından etkilenmelerini kaçınılmaz kılar.² Düşman eline geçen, yırtılan, savaş esnasında parçalanan bu sebeple günümüze ulaşamamış bayrakların da olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir. Günümüze gelebilen bayrak örneklerinin az olmasında bahsi geçen nedenlerin yanında, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması esnasında yaşanan olayların payını unutmamak gerekir. Bu olaylar esnasında yeniçerilere ait çeşitli alamet, işaret, unvan, rütbe, bayrak vb. unsurlar yeniçeriliğin yeniden canlanmasını önlemek gayesiyle yok edilmiştir. Hatta yeniçeri bölüklerinden birini hatırlattığı gerekçesiyle *bayrak* kelimesinin kullanılması bile yasaklanmıştır (Köprülü, 1944: s. 418; Uzunçarşılı, 1943: s. 558-559). Onun yerine yine Türkçe olan "sancak" kelimesi tercih edilmiştir (Bayrak, 1952: s. 467; İlkin, 1938: s. 186).

3. Katalog

Osmanlı bayraklarında görülen ay ve ay yıldızlar iki aşamalı olarak incelenmiştir. Birinci aşama müze ve koleksiyonlarda bulunan somut bayrak örneklerinin görselleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. İkinci aşama tasvir ve betimlemelerde görülen Osmanlı bayrakları üzerinden yapılmıştır.

2 Görülen her bayrak savaş anlamına gelmese de savaşın görüldüğü her yerde mutlaka bayrak vardır. Bu çalışmada kullanılan bayrakların çoğunluğu da savaş ile ilişkilidir.

3.1. Müze ve Koleksiyonlarda Bulunan Osmanlı Bayraklarında Ay ve Ay Yıldız

Müze ve koleksiyonlarda bulunan toplam 20 bayrak incelenmiş; bayraklardaki ay yıldızın hangi şekillerde olduğu aktarılmıştır. İncelenen 20 bayrak örneğinden 9 tanesi Topkapı Sarayı Müzesi'nde, 3 tanesi Amasya Müzesi'nde, 1 tanesi Balıkesir Kuvay-ı Milliye Müzesi'nde, 1 tanesi Milas Müzesi'nde, 2 tanesi Khalili Koleksiyonu'nda, 3 tanesi Metropolitan Müzesi'nde, 1 tanesi Viyana Arsenal Müzesi'nde bulunmaktadır.

Topkapı Sarayı Müzesi'ne yapılan başvurular ile 9 adet bayrağın görsel kullanım izni ile envanter bilgilerine erişilebilmiştir. Ne yazık ki envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgileri bulunmamaktadır. Malzeme, renk ve kompozisyon tanımlamalarının yapıldığı envanter bilgileri, katalog bölümünde tablo halinde anlatılmıştır. Envanter numarası müzeden elde edildiği şekli ile verilmiştir. İki yüzü işlemeli olan bayrakların fotoğraflarda yalnızca bir yüzü görülmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki yayınlar sayesinde aidiyeti ve dönemi bilinen Yavuz Sultan Selim'e ait bayrak (TSM 824) farklı yayınlarda incelenmiştir (Kurtoğlu, 1992: s.76; Öner, t.y. : s. 53; Çalık, 1973: s. 17-18). Bu bayrağın tarihlendirilmesi, alemindeki yazı sayesinde yapılmıştır (Kurtoğlu, 1992: s. 76; Tezcan ve Tezcan, 1991: s. 88-89). Geçmiş yıllarda bayrak ve alemin birlikte teşhir edildiği kaynaklarda bildirilse de günümüzde³ yalnızca alemi, Silahlar Seksiyonu'nda teşhir edilmektedir.

Amasya Müzesi'ndeki ay ve ay yıldızlı 3 bayrağın 2'si teşhirde, 1'i depoda bulunmaktadır. Envanter fişlerinde ölçü ve malzeme bilgisi vardır. Ancak tarihlendirme ve bayrak fotoğrafları yoktur.

Balıkesir Kuvay-ı Milliye Müzesi'nde bulunan bayrak (Katalog No: 17) dörde katlı olarak teşhir edilmektedir. Envanter fişinde ölçü bilgisi mevcutken tarih bilgisi yoktur. Envanter fişinde her iki yüzüne ait fotoğraf mevcuttur. Bayrağın pembe yüzünde iki ay yıldızın ortasında tuğra bulunmaktadır.⁴

Milas Müzesi'nde bulunan (Katalog No: 16) eserlerin envanter bilgileri pdf halinde temin edilmiştir. Envanter bilgisinde ölçü ve bayrağın tek yüzünün fotoğrafı vardır. Söz konusu bayrak Milas Konağı'nda teşhir edilmektedir.

Khalili Koleksiyonu ve Metropolitan Müzesi'nde bulunan bayraklara ait bilgilere kurumlarının internet sitesinden açık erişim imkânları ile ulaşılabilmiş; ölçü, fotoğraf ve tarih bilgilendirmesinde internet sitesinde geçen bilgiler kullanılmıştır. Bu bölümde incelenen bayraklar bir bütün olarak algılanabilmesi için tablo halinde verilmiştir.

3 20.09.2021.

4 Bu tuğra, fişte *padişahın tuğrası* olarak nitelendirilmiştir. Envanter fotoğrafı net olmadığı için kime ait olduğu anlaşılamayan tuğra ile ilgili zimmet sorumlusu Müze Araştırmacısı Elife GÜMÜŞ aracılığıyla bayrağın açılması sağlanmış ve tuğranın padişaha ait olmadığı, dolayısıyla tarih bildirmedeği tespit edilmiştir.

Tablo 1: Ay ve Ay Yıldız Görülen Osmanlı Bayrakları⁵

Katalog No	Dönem Tarih	Bulunduğu Yer / Envanter No	Malzeme / Form	Tanımı	Fotoğraf/Ölçü
1	Erken Osmanlı	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu 1/01. (Bayrak) TSM 1-01 Sancak	Güvez İpekli Kumaş Dörtgen	Güvez renkli ipekli kumaş üstüne sarı sırmalı kumaştan dikilmiş üç hilal vardır (Envanter bilgilerinde bu şekilde geçmektedir). Ucu açık olan hilaller, bayrağın uçum kenarına yani dış yöne doğru bakmaktadır. Envanter bilgilerinde ölçü yoktur. Ancak envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırması yapıldığında genişliğinin 1,5 m boyunun da yaklaşık 2 m olduğunu söylemek mümkündür. Tarih bilgisi yoktur ancak Erken Osmanlı Dönemi'ne ait olabileceği düşünülmektedir. Bayrağın uçum kenarına doğru ve alt taraftaki hilalin olduğu yerde tahribat vardır (TSM Env, 117/1). (Resim 1)	
2	Erken Osmanlı	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu 1/02. (Sancak)	Krem İpek Beşgen	Krem renk ipekli kumaştan yapılmıştır. Uçkurluğa doğru iki bordür arasında sırma dokumalı olarak: "Yardım Allah'tandır. Zafer yakındır. Mü'minlere müjdele!" manasındaki Saff suresinden bir ayetin bir bölümü yazılıdır. Ortada ucu açık hilal içinde "Allaahu miftahul ebvâb": "Allah (bütün) kapıların anahtarıdır" yazılıdır. Hilalin yönü, uçum kenarına bakmaktadır. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih yoktur. Erken Osmanlı Dönemi'ne ait olabileceği düşünülmektedir. Uçkurluk tarafında, hilalin alt kısmı başta olmak üzere ciddi tahribat bulunmaktadır. Ayrıca bazı bölümlerin birbirinden ayrıldığı da anlaşılmaktadır (TSM Env, 117/2). Kurtuluş'un kitabında silah salonunda teşhir edilen No:1/2 envanter bilgili, krem ipek kumaştan yapılmış bu tarife uyan bayrak çizimi vardır. Bayrağın ölçü bilgilendirmesi mevcut değildir (Kurtuluş, 1992:s.72). (Resim 2)	
3	Yavuz Sultan Selim (1512-1520)	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu 1/824. (Sancak)	Güvez İpek Kenarları Bağdat İpek Beşgen	Güvez zemin üzerine sırma zülfikar resimli ve Fetih suresi yazılıdır; sırk tarafında da yine Fetih suresi bulunmaktadır. 2'si yeşil, diğerleri sırma işleme yazılı, daireleri pafital ve sarı sırma şerit kenarlı, ipekli Bağdat kumaşından yapılmıştır (TSM Env, 117/824). Beşgen formlu bayrağın etrafını sarı şeritte hilal ve içinde yıldızlar çevrelemektedir. Zülfikarın kabzasında hilal ve içinde yıldız vardır (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 10/11). Madalyon biçiminde düzenlenen ayların ikisinin ortasında yıldızlar bulunur. Buradaki ay yıldızlar tamamlayıcı unsur durumundadır. Bayrağın kumaşından, çok sayıda onarım geçirdiği bellidir. Bayrağı çevreleyen bordür her yerde aynı değildir. Zülfikarın uçum kenarına doğru malzeme ve desen farklılığı belirgindir. Kurtuluş, bu bayrağın 400x250 cm ölçülerinde, Yavuz Sultan Selim'e ait saltanat sancağı olduğunu ve aleminde "Essultan Ibnissultan Selim ibn Bayazıt İbn Mehmet İbni Murat Haledallahu milkehu" yazısı bulunduğunu belirtmektedir (Kurtuluş, 1992: s. 76).	 400x250 cm

5 Bayrakların sıralamasında tarih esas alınmıştır. Öncelikle müzelerdeki envanter kayıtlarına sadık kalınmıştır. Tarih bilgisi mevcut olmayan örneklerde mümkünse dönem (Erken-Geç) belirtilmiştir. Tarih ve dönem bilgisi tayin edilemeyen bayraklarda benzerliklere göre sıralama oluşturulmuştur. Tabloda ve metinde geçen terimler ve açıklamaları şu şekildedir: Uçum Kenarı: Bayrağın dış kenarı; Uçkurluk Kenarı: Bayrağın direk veya gönder tarafı; Bayrağın Boyu: Bayrağın uçum kenarı ve uçkurluk arasındaki uzunluğu; Bayrağın Genişliği: Bayrağın alt kenar ve üst kenarı arasındaki uzunluğu.

4	1683	Metropolitan Müzesi	Kırmızı İpek Beşgen	<p>Bayrağın uçurluk kenarına yakın olacak şekilde ortada zülfikar ve çevresinde madalyonlar bulunur. Zülfikarda üstte, Nisa suresinin 95. ayetinin son kısmı olan “<i>Ve faddalallahul mucahidine alal kaidine ecran azima</i>”: “<i>Ve Allah, mücahitleri, büyük bir mükâfatla, oturanlara üstün kılmıştır</i>”; altta ise Nisa suresinin 96. ayeti olan “<i>Deracatin minhu ve magfiraten ve rahmet. Ve kanallahu gafuran rahima</i>”: “<i>Dereceleri, mağfiret ve rahmettir ve Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir</i>” yazılıdır. Zülfikarın içerisinde bulunan yazı Nisa suresinin 95-96. ayetleri olmasına rağmen envanter bilgilerinde 97-98. ayetler olduğu belirtilmiş ve anlamı yanlış verilmiştir (Banner ca. 1683, 2021, par.1). Zülfikarda görülen yazı, Khalili Koleksiyonu’nda görülen bayrakla birebir aynıdır (TXT 36) (Katalog No: 5). Zülfikarın uç kısmında, uçum kenarına doğru çiçek biçiminde stilize edilen madalyonun iç kısmında, hilal biçimli ay ve sekiz köşeli yıldız bulunur (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 1). Hilaller, bu madalyonun dış kısmını tamamen çevreler. Yine zülfikarın iki yanında, madalyon biçimli ucu kapalı hilaller vardır. Hilalin yönü, bayrağın uçum kenarına bakmaktadır. Hilalin hem içinde hem çevresinde yazı bulunmaktadır. Bu yazılar okunamamıştır. Envanter bilgisinde 1683 tarihli olduğu belirtilmektedir (Banner ca. 1683, 2021, par.1). (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 10)</p>	 <p>199,8x169,5 cm</p>
5	17. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başı	Khalili Koleksiyonu	Kırmızı İpek	<p>Kırmızı renkli ipek bayrağın orta kısmıdır. Zülfikarın alt kısmında çiçek motifinin ortasında hilal ve içinde sekiz köşeli yıldız bulunur. Zülfikarda üstte Nisa suresinin 95. ayetinin son kısmı olan “<i>Ve faddalallahul mucahidine alal kaidine ecran azima</i>”: “<i>Ve Allah, mücahitleri, büyük bir mükâfatla, oturanlara üstün kılmıştır</i>”; altta ise Nisa suresinin 96. ayeti: “<i>Deracatin minhu ve magfiraten ve rahmet. Ve kanallahu gafuran rahima</i>”: “<i>Dereceleri, mağfiret ve rahmettir ve Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir</i>” yazılıdır. Tamamlayıcı durumdaki hilalin yönü, uçum kenarına doğrudur (Banner txt 36, 2020). Burada görülen kompozisyonun çok yakın benzeri Metropolitan Müzesi’nde bulunan bayrakta görülmektedir. (Me.11.181.1) (Katalog No: 4) (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 1/2)</p>	 <p>189 cmx59 cm</p>
6		Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu	Yeşil ve Altın Kırmızı Beşgen	<p>Yeşil ve altın kırmızı zeminlidir. Sırma ile oluşturulan ay ve ışın şeklinde yıldız vardır. Ayların içinde Kelime-i Tevhid yazılıdır. Bayrağın ortasında, kenarları kırmızı bordürlü ve yeşil zemin üzerine sırma ile Fetih suresi yazılıdır. Tamamlayıcı unsur olarak kullanılan aylar toplam 6 adettir. Uçları kapalı formdadır. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgisi yoktur. Ancak “<i>büyük bayrak</i>” olarak not düşülmüştür (TSM, Env,117/945). (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 12/13/14)</p>	
7		Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu	Krem İpek ve Menevişli Kumaş Beşgen	<p>Krem renk ipekli ve menevişli kumaştandır. Etrafında dört köşe çerçeve halinde zeytuni zemin üstüne sırma ile yapılmış yazılar bulunur. Bir tarafında, dokuma ile Fetih suresinin başından birkaç ayet yazılmıştır. Ortasında zeytuni renkli hilal yerinde (envanterde bu şekilde yazılıdır) sırma ile Kelime-i Tevhid yazılıdır. Uçum kenarına doğru, yönü sola bakan ayın ucu açıktır. Ancak ortası şişkindir. Bayrak süsleme kompozisyonunda, simetrik küçük hilal biçimli aylar bulunmaktadır. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgisi yoktur. Ancak envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırılması yapıldığında boyunun 4, genişliğinin 2 m’ye yakın olduğunu söylemek mümkündür (TSM, Env,117/3). (Resim 8: Ucu Açık Tek Hilaller 3/6/7)</p>	

8	18. yüzyıl sonu - 19. yüzyıl başı	Metropolitan Müzesi 14.43.2 Erişim Numaralı	Kırmızı İpek Dörtgen	Ortasında sarı daire ve içinde ay yıldız bulunan bayrak. Dörtgen formudur. Burada görülen ay yıldız, günümüzdekine benzer şekilde odak noktasındadır. Yıldız, hilalin içinde ve beş köşelidir. Hilalin yönü, günümüzdeki gibi bayrağın uç kenarına doğru bakmaktadır (Banner 18th or early, 2021, par.1). (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 9)	 111,1x126,4 cm
9		Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu 1/2621.	Yeşil Güvez ve Sim Dokuma Beşgen	Ucu sivri, etrafı yeşil kumaş üstüne Ayet-el Kürsi yazılı, ortasında güvez ve ince sim dokuma ile Kelime-i Tevhid yazılıdır. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgisi yoktur. Ancak envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırılması yapıldığında boyunun 4 m'ye yakın olduğu, genişliğinin de 2 m'den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Daireler halinde oluşturulmuş bayrağın kompozisyonunda 2 hilal, kompozisyonu tamamlayıcı unsur durumundadır. Hilallerin ucu kapalı olup madalyon biçimi oluşmuştur. Hilallerde ve madalyonda yazı bulunur. Dairenin içinde " <i>Rıdvanullahi teala aleyhim ecma'yn</i> ". " <i>Allah'ın rızası hepsinin üzerine olsun</i> " yazılıdır. Hilalin birinde ise " <i>Adlû sāatin hayrun min ibâdeti seb'ine seneten</i> ". " <i>Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık nafile ibadetten hayırlıdır</i> " yazısı bulunur (TSM Env. 117/2621). Bu hadis farklı bayraklarda da aynı biçimde uygulanmıştır. (Me. 1976.312) (Katalog No: 11); (Kh. Txt 224) (Katalog No: 10), (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 3/4/5) Uçum kenarında daire içinde " <i>Femâ tevfiğü illâ billâh</i> " : " <i>Benim başarım ancak Allah'ın dilemesiyledir</i> " yazmaktadır (TSM Env. 117/2621).	
10	1810	Khalili Koleksiyonu TXT 224	Bej ve Koyu Kırmızı İpek Beşgen	Bej ve koyu kırmızı ipek malzemeden yapılmıştır. Kompozisyonun ortasında yer alan hilaller (2 adet) kapalı formdadır. Hilalin uçlarında madalyon biçimini almıştır ve hem hilal hem içi yazı bezemelidir. Burada görülen hilaller tamamlayıcı unsur konumundadır. Orta sırada Eyyüb El Ensari'nin bayrağı bulunur. Bayrağa ait envanter bilgilerinde genelleme yapılarak H. 1253 M. 1819/1820 tarihli olduğu ifade edilmektedir. Ancak bayrakta bulunan hilallerin birinde 1225 (M.1810) tarihi okunmaktadır (Banner, Txt 224, 2021). (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 3) Ortadaki hilalin içinde " <i>Adlû sāatin hayrun min ibâdeti seb'ine seneten</i> ". " <i>Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık nafile ibadetten hayırlıdır</i> " yazılıdır. Bu hadis farklı bayraklarda da aynı biçimde uygulanmıştır. (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 3/4/5) Bayrağın alt ve üst kenarında madalyon biçiminde dört halifenin adı yazılıdır. Buradaki kompozisyonun benzer örneği TSM 2621'de (Katalog No: 9) kırmızı zeminde uygulanmıştır. Ancak bu bayrakta görülen Eyyüb El Ensari'nin bayrağı TSM 2621 bayrakta bulunmaz.	 216x316 cm
11	1819-1820	Metropolitan Müzesi 1976. 312 Erişim Numaralı	Kırmızı ve Yeşil İpek Beşgen	Ortası kırmızı, kenarları yeşil bordürle çevrilidir. Uçum kenarına doğru zülfi kar ve onu tamamlayan madalyonlardan oluşmuştur. Zülfi karın üstünde, kompozisyonun ortasında, ucu kapalı hilal bulunur. Hilalin uçları madalyon biçimini almıştır. Hilalin içinde ve ortada yazı bulunmaktadır. Hilalin içinde " <i>Adlû sāatin hayrun min ibâdeti seb'ine seneten</i> " : " <i>Bir saatlik adalet, yetmiş yıllık nafile ibadetten hayırlıdır</i> " yazılıdır. Hilalin yönü bayrağın uç kenarına doğru bakmaktadır (Banner dated A. H., 2021, par.1). Burada görülen hadis farklı bayraklarda da aynı biçimde uygulanmıştır. (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 3/4/5)	 294x217,2 cm

12	19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı	Amasya Müzesi Depo	Sarı Sim Dörtgen	Envanter bilgilerinde İşkodra'ya gönderilen Amasya Redif Taburu'na ait olduğu için İşkodra Sancağı olarak anıldığı belirtilmektedir. Tek yüzü işlemelidir. Hilalin ucu açıktır ve sola bakmaktadır. Ortasında "Lâ ilâhe illallah Muhammedürresulullah" yazılı tuğra bulunur. Geçmiş yıllarda teşhirde bulunan bayrak, günümüzde depoda muhafaza edilmektedir. Hilalin içinde "Ben işlerimi Allah'a havale ettim. O bütün kulları gözetendir" anlamındaki Mü'min Suresi 44. ayetin bir kısmı yazmaktadır (AM Env, E-2018-3). (Resim 8: Ucu Açık Tek Hilaller 8) Bayrağın tarihi envanter bilgilerinde geçmemektedir. Ancak Amasya Redif Taburu 15 Temmuz 1835 tarihinde kurulmuştur (Bolat: 2000, s. 27). Bu sebeple bu tarihten sonrasına ait olduğu düşünülmektedir (Fotoğraf: Mert MECEK Arşivi).		142 cmx176 cm
		E- 2018-3				
13	1906	Amasya Müzesi Teşhir	Bordo- Yeşil Atlas Dörtgen	Bordo ve yeşil renkli atlas kumaştan yapılmıştır. Orta kısmı bordo renklidir. Dörtgen formu olan bayrağın, tek yüzü işlemelidir. Bu kısmı içine alan 21 cm'lik yeşil renkli bir kısım bulunmaktadır. Yeşil bölümde yazı kuşağı ve köşelerde birer daire içine dört halifenin adları yazılıdır. Bordo renkli orta kısımda sarı iplikle Osmanlı arması işlidir. Armanın üstünde, yeşil iplikle ay yıldız işlenmiştir. Püskülleri 10 cm'dir (AM Env, E-2018-2). (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 6) Armanın üst kısmında "Padişahım çok yaşa" ibaresi, bu ibarenin sağında "Bismillahirrahmanirrahim 1324 (1906)"; solunda ise "Nasrun minallahi ve fethun karip" yazılıdır (Doğanbaş, 2006: s. 31).		175cmx135 cm
		E-2018-2				
14	V. Mehmed (1909-1918)	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu	Kırmızı Beyaz Dörtgen	Envanter bilgilerine göre iki yüzü işlemelidir. Bir tarafı beyaz, kenarları kırmızı bordürlü ve Mehmed Reşat tuğralıdır. Diğer tarafında kırmızı ve beyaz bordürlü ay yıldız vardır. Kenarları püsküllüdür. Envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırması yapıldığında boyunun 1 metreden fazla olduğu anlaşılmaktadır. Hilal biçimli ayın yönü uçum kenarına yani dışa doğru bakmaktadır. Ay ve beş köşeli yıldız günümüzdeki gibidir (TSM Env, 117/10680). (Resim 3)		
		1/10680.				
15	V. Mehmed (1909-1918)	Amasya Müzesi Teşhir	Kırmızı Atlas Dörtgen	Amasya Vilayet Sancağı envanter bilgilerine göre kırmızı atlas kumaştan yapılmıştır. İki yüzü yazılıdır. Ön yüzde, sarı simle yapılmış Sultan Reşat tuğrası vardır. Arka yüzde Kelime-i Tevhid yazılıdır. Tuğranın içinde iki tarafta da ay ve beş kollu yıldız bulunmaktadır. Ayrıca tuğranın alt kısmında C biçimli hilaller ve içinde yıldız vardır. Saçakları simli olan bayrakta oldukça bozulma mevcuttur (AM, Env,E-2018-1). (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 12/13)		132 cmx117 cm
		E-2018-1				
16	V. Mehmed (1909-1918)	Milas Müzesi	Kırmızı Beyaz Yeşil İpek Dörtgen	Envanter bilgilerine göre kırmızı ipek kumaştan astarlı ve çift yüzü olarak yapılmıştır. Bir yüzünde beyaz renkte işlenmiş tuğra, yanında yeşil renkte işli ay yıldız ve lacivert renkle işli dört satır eski yazı vardır. Bayrağın bir yüzünde "Le ileheillallahuhakkunnasrullah ve fethun garib ve beşrül müminin. Muhamedun nasüllullah"; diğer yüzünde ise üst kısımda salavat, orta kısımdaki tuğrada besmele, tuğranın altında ise Sultan Reşat'ın ismi geçmektedir. Yıpranmış durumdadır. Burada görülen hilal, ucu açık hilal olup yıldız altı köşelidir. Hilalin yönü yukarıya bakmaktadır (MM, Env, 2015/75 E). (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 5)		120 cmx100 cm
		2015/75 E Esk. 392				

17	19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı	Balıkesir Kuvay-i Milliye Müzesi Salon- 2 Teşhir	Pembe- Yeşil Atlas Saten Dörtgen	Envanter bilgilerinde atlas saten kumaş malzemeli olduğu belirtilen bayrağın iki yüzü de işlemelidir. Bir yüzü pembe, diğer yüzü yeşildir. Pembe renkli yüzde, kare bordür içinde tuğra ve tuğranın altında ve üstünde ay yıldız motifi bulunur. Tuğrada “ <i>Mektup Süleyman ’dandır; rahmet ve merhametin kaynağı olan Allah ’ın adıyla başlamaktadır</i> ” manasındaki Neml suresinin 30. ayeti “ <i>Innehu min suleymane ve innehu bismillahir rahmanir rahim</i> ” yazmaktadır. Yeşil yüzde “ <i>Lailaheillallah</i> ” yazısının altında yönü birbirine bakan iki ay yıldız görülür. Osmanlı’nın 42. taburuna ait olduğu ve Çarşı Camisi’ne vakfedildiği envanter fişinde belirtilmektedir. Sarı renkli iplik ile işlenmiştir. Her iki yöndeki ay yıldızlar günümüzdekine benzer şekildedir ve beş köşelidir. Tarihi bilinmeyen bayrağın 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başına ait olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde dörtgen biçimde katlı vaziyette teşhir edilmektedir (BM 2006/437). (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 7/14) (Fotoğraf: Elife GÜMÜŞ Arşivi)	 <p>152 cmx166 cm</p>
		2006/437			
18	19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu	Güvez İpek Dörtgen	Güvez renk ipekli kumaşlandır. Ortasında sarı sırma ile iki yüzüne de bir hilal resmi işlenmiştir. Üç tarafı sarı sırma ile saçaklıdır. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgisi yoktur. Ancak envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırması yapıldığında yaklaşık 1 m x 1 m ölçülerinde olduğu anlaşılmaktadır. Burada görülen hilal günümüzdeki gibidir ve tek kompozisyondadır. Küçük boyutlu olan bu bayrağın 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başına ait olabileceği düşünülmektedir (TSM Env, 117/10163). (Resim 5)	
		1/10163.			
19	19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başı	Milli Saraylar TSM Silahlar Koleksiyonu	Kırmızı Atlas Dörtgen	Kırmızı atlastan olup iki tarafına sarı sırma ile bir ay işlenmiştir. Envanter bilgilerinde ölçü ve tarih bilgisi yoktur. Ancak envanter bilgisindeki fotoğraf ve eşel karşılaştırması yapıldığında genişliği ve boyunun 1 m’den fazla olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki hilalin yönü günümüzdeki gibi uçum (sağ) kenarına bakmaktadır. Küçük boyutlu olan bu bayrağın 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başına ait olabileceği düşünülmektedir (TSM Env, 117/10673) (Resim 4).	
		1/10673			
20		Viyana Arsenal Müzesi	Kırmızı- Beşgen	Beşgen formudur. Bayrağın ortasında zülfiyar ve onun ucu ve iki yanında madalyon biçimli hilaller görülür. Ayrıca zülfiyarın tutma yerinde iki tarafta da ucu açık hilaller bulunur. Burada hilaller kompozisyonun tamamlayıcı unsuru durumundadır (Kırkarlar, 2016: s.128). (Resim 7 Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 6)	
		Bilinmiyor			

3.2. Tasvir ve Betimlemelerde Ay Yıldız

Bayraklar, sahip oldukları fiziksel özellikleri sebebiyle, tahribata oldukça açıktırlar. Daha önce de bahsedildiği üzere yazılı kaynaklardan ve somut bayrak örneklerinden Osmanlı Devleti'ne ait çok sayıda bayrağın mevcudiyetini anlamak mümkündür. Müzelerde sergilenen bayrak örnekleri içerisinde erken örneklerin sayısı azdır. Ayrıca çoğunda tarihlendirme problemi vardır. Osmanlı'nın Erken Dönemi'ne ait bayrakların nitelik ve görünümleri hakkında çok fazla bilgi yoktur. Bu nedenle bizzat dönemin tanıkları tarafından hazırlanmış minyatürler, birinci el kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine dönem haritaları, tabloları (özellikle savaş sahneleri) ve gravürleri de Osmanlı bayraklarının görünümleri konusunda bilgiler vermektedir. Osmanlı bayraklarındaki hilaller, Batı sanatında sıklıkla betimlenmiştir. Bu betimlemeler arasında savaş sahnelerinin anlatıldığı tablolar ön plandadır.

Çalışmanın temel problemi olan Osmanlı bayraklarındaki ay yıldızın nasıl betimlendiğine ilişkin elde edilebilen erken tarihli örnekler toplanmış ve ortak noktaları irdelenmiştir. Ayın tek başına görüldüğü betimlemeler incelenmemiş; ay yıldızın bir arada, kompozisyonun odak noktasında (tamamlayıcı unsur değil) olduğu örnekler ele alınmıştır. Ay yıldızın, günümüzdeki kullanımına çok benzeyen ve bayrağın odak noktasını oluşturduğu 7 betimlemesi tespit edilmiştir. Bu betimlemelerin en erken tarihli 16. yüzyıla aittir.

16-19. yüzyıl zaman aralığına ait bu tasvir ve betimlemelere ilişkin bilgiler, tablo halinde aşağıda verilmektedir.

Tablo 2: Tasvir ve Betimlemelerde Ay Yıldız

Sıra	Tarih Dönem	Kompozisyon	Bulunduğu Eser ve Yeri	Tanımı	Fotoğraflar
1	1526-1527	Kalyon (Minyatür)	Kitab-ı Bahriye Deniz Müzesi, 988 - 82 a varak	Piri Reis'in, Deniz Müzesi'nde Bulunan 988 Numaralı Kitab-ı Bahriye Nüshasının, 82a Varlığında Görülen Kalyondaki Ay Yıldızlar Varakta, yelkenli bir gemide dalgalanan iki bayrak görülmekte olup hilalin ucu açıktır. Yıldızın köşe sayısı anlaşılmalıdır. Ancak her iki bayrakta da hilalin yönü bayrağın uçum kenarına yani dışa doğru bakmaktadır. Bayraklar dörtgen formudur. 988 numaralı Kitab-ı Bahriye nüshası, Piri Reis'in 1526 yılında hazırladığı eserinin istinsahıdır (Kitab-ı Bahriye 988, 2021, par.1). Bu betimleme 18. yüzyıl öncesine ait ay yıldızlı bayrakların kullanımını renksiz de olsa göstermektedir (Piri Reis'in çizimi için bkz. Bostan, 2005: s. 105).	
2	16. yüzyıl ilk yarısı	1532 Osmanlı- Güns Kuşatması (Gravür)	Getty Müzesi 89.GA.8	Erhard Schön'ün, 1532 Osmanlı - Güns Kuşatması'nı Betimlediği 16. Yüzyıla Ait Gravürdeki Ay Yıldız 1532'de gerçekleşen Güns Savaşı'nın betimlendiği gravürde, Kanuni Sultan Süleyman'ın otağında hilal biçimli alem ve ön tarafta ay yıldız görülmektedir. Gravür, Getty Müzesi'nde 89.GA.8 envanter numarası ile kayıtlıdır. Burada görülen hilalin ucu açıktır. Hilalin içindeki yıldız altı köşelidir. Ayrıca hilalin içindeki figür dikkat çekmektedir. Gravürde, üzerinde tek hilalin bulunduğu, yırtmaçlı (gidon) iki bayrak görülmektedir. Ancak bayraklarda değil, Kanuni Sultan Süleyman'ın otağında ay yıldızın kullanılmış olması, Osmanlı'nın ay yıldız ile sembolize edildiğinin kanıtıdır. Bu gravür, ay yıldızın (bayrak üzerinde olmasa da), 16. yüzyıldaki kullanımını gösteriyor olması bakımından önem arz etmektedir (A Turkish Procession, 2020, par.1).	
3	1553	Kitap Kapağı (Gravür)	Profetia de i Turchi Georgijeviç Bartholomeo	1553 Tarihli Profetia de i Turchi Adlı Kitabın Kapağındaki Ay Yıldız Semavi Eyice buradaki ay yıldızın Osmanlı Devleti arması olarak kullanıldığını belirtmektedir. Georgijeviç Bartholomeo isimli papaz tarafından hazırlanan kitaptaki bu görsel, ahşap oyma gravürdür (Göllner'den aktaran Eyice, 1987: s. 59). Burada görülen hilalin ucu açıktır. Yönü yukarıya bakmaktadır. Hilalin içinde altı köşeli yıldız bulunmaktadır. Bu tasvir de, yine bayrak olmamakla birlikte, ay yıldızın Osmanlı Devleti'nin simgesi olarak kullanıldığını göstermesi bakımından önemlidir.	

4	1581	Osmanlı Donanmasının Kıbrıs Kuşatması (Minyatür)	Şehname-i Selim Han	<p>Osmanlı Donanmasının Kıbrıs Fethi Sırasında Limasol Koyu'nda Demirlemesi ve Karaya Asker Çıkartmasını Betimleyen, Şehname-i Selim Han Adlı Yazmanın TSMK (A. 3595) 102b Varağında Görülen Ay Yıldız.</p> <p>Kara ve deniz olarak iki bölümü yansıtan kompozisyonun deniz kısmında; içerisinde insan bulunmayan, kırmızı renkli bir kadirga üzerinde 2 bayrak tasvir edilmiştir. Kadirganın hemen üst tarafında karaya mı yoksa kadirgaya mı yerleştirildiği tam olarak anlaşılmayan kırmızı kılıç ile betimlenen Osmanlı bayrağı görülür. Bayrak merkezinde uçları bayrağın uçurluk kenarına (sol) bakan hilal biçiminde ay ve sekiz köşeli yıldız bulunur. Kırmızı zemin üzerine altın yıldızla yapılmış ay yıldızın bulunduğu bayrağın kenarlarını, yine altın yıldızlı atlamalı çizgi çevrelemektedir. Bu örnek, ay ve yıldızın tek bir kompozisyon içerisinde 16. yüzyıldaki bayraklarda da kullanıldığını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir (TSMK A.3595 y-102b). 26,2x21 cm ölçülerindeki minyatür, Nakkaş Osman ve Ali'ye atfedilmektedir (Çağman, 1973: s. 425).</p>	
			TSMK , 102 b varak		
5	1663	Osmanlı-Venedik Savaşları (Tablo)	Doge Sarayı	<p>Pietro Liberi'nin Çanakkale Savaşlarını Betimlediği The Venetian Victory over the Turks in the Dardanelli Adlı Tablosundaki Ay Yıldız</p> <p>Osmanlı-Venedik Savaşı'nın betimlendiği tabloda, Osmanlı Devleti'ne ait çok sayıda bayrak bulunmaktadır ve bu bayraklarda hilaller dikkat çekmektedir. Ucu açık hilaller, tek başlarına; ikiye bölünmüş, üçerli olarak; zülfi karlı ve ortalarında kılıç ile betimlenmişlerdir. Bayraklardan biri, kırmızı zemin üzerine beyaz ay ve yıldız ile tasvir edilmiştir. Yıldız, hilalin yanında olup altı köşelidir. Hilalin yönü günümüzdeki gibi bayrağın uç kenarına bakmaktadır. Dalgaların biçimde betimlenen bayrağın beşgen formlu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kompozisyonun geri planında öndekine benzer şekilde kırmızı renkli hilalli bayraklar da görülür. Bu bayraklarda, net olmamakla birlikte, hilalin yanında yıldız benzer şekiller bulunmaktadır (The Venetian Victory, 2021).</p>	
			Pietro Liberi		
6	1808-1821	İzmir Körfezi Manzarası (Duvar Resmi)	Kula Emre Köyü Camii	<p>1808-1821 Tarihlerine Ait Kula Emre Köyü Camii Duvar Resimlerinde Görülen Ay Yıldız</p> <p>İzmir Körfezi manzarasında yer verilen yelkenlilerde, kırmızı zeminli ay yıldızlı bayraklar görülmektedir. Rüstem Bozer, duvar resimlerinin 1808-1821/22 yılları arasında yapıldığını belirtmektedir (Bozer, 1987: s.49). Bayrağın renginin kırmızı olması, ay yıldızın tamamlayıcı unsur olarak değil, günümüzdeki gibi tek bir kompozisyonda verilmesi ve bayrakların deniz gücüne ait olması gibi nedenlerle oldukça dikkat çekicidir.</p>	
7	1838/1839	Yahudiliğin Kutsal Mekanları (Harita)	The Jewish Müzesi	<p>Moshe Ganbash Tarafından Yapılan Haritadaki Ay Yıldız</p> <p>The Jewish Müzesi'nde bulunan resmin ön tarafında buharlı gemiden dalgalanan kırmızı zeminli dörtgen formlu Türk bayrağı yer almaktadır. Üzerinde hilal ve altı köşeli yıldız vardır. Hilalin ucu açıktır; yönü günümüzdeki gibi bayrağın uç kenarına doğru bakmaktadır. Bu haritada Yahudiliğin kutsal yerleri anlatılmakta ve İstanbul'da yapıldığı belirtilmektedir (Jewish Museum Shiviti, 2021, par.1; Shiviti Moshe Ganbash, 2021).</p>	
			Moshe Ganbash		

4. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Osmanlı bayraklarındaki ay yıldızın incelendiği bu çalışma, 14'ü yurt içinde, 6'sı yurt dışında olmak üzere toplam 20 bayrak örneği üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 16.- 19. yüzyıl zaman aralığındaki 7 bayrak betimlemesi de incelenmiştir.

Somut 20 bayrak örneğinin incelenmesi sonucunda şu çıkarımlara varılmıştır: Bayraklar dörtgen ve beşgen olmak üzere iki formdadır. 9 örnek beşgen, 10 örnek dörtgen formdadır. 1 örnek ise (Kha. Txt 36) (Katalog No: 5) bir bayrağın ortasıdır ve bu nedenle formu bilinmemektedir. Ancak benzer örneklerden bu bayrağın da beşgen olduğunu söylemek mümkündür.

9 örneğin incelendiği Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki envanter bilgilerinde, bayraklara ait ölçü ve tarih bilgisi mevcut değildir. Ancak kaynaklardan Yavuz Sultan Selim'e ait olduğunu öğrendiğimiz bayrağın (TSM 824) (Katalog No: 3) ölçüleri, yine kaynaklardan öğrendiğimize göre 400x250 cm'dir. İncelenen örnekler içerisinde en büyük ölçülere sahip olan bayraktır. Ayrıca ölçüleri bilinen tüm bayraklar arasında yapılan karşılaştırmada, beşgen formlu bayrakların, dörtgen formlu bayraklardan daha büyük oldukları ve beşgen formlu bayrakların ölçülerinin de giderek küçüldüğü gözlemlenmiştir.

Envanter bilgilerinde bayrakların malzemeleri ile ilgili "ipek", "atlas", "saten" ibareleri geçmektedir. Bayrakların zeminlerinde, kırmızı ve güvez renkleri ağırlıkta olmakla birlikte bej-krem, yeşil ve beyaz renkler de kullanılmıştır.

İncelenen örnekler doğrultusunda ay-yıldızın, 18. yüzyıl öncesinde, bayraklarda kompozisyon tamamlayıcısı olarak kullandıkları; bayraklarda kompozisyon, renk ve form açısından bir devamlılık ve benzerliğin söz konusu olduğu söylenebilir. Yavuz Sultan Selim'e ait, beşgen formlu, ortada zülfikarın bulunduğu, madalyonlu kapalı aylarla çevrelenmiş olan bayrak şablonu (TSM 824) (Katalog No: 3), daha sonraki yıllarda da sık biçimde kullanılmıştır. (Kha. 239) (Txt 239, 2021, par.1.) ; (Me.11.181.1) (Katalog No: 4) ; (Me. 1976.312) (Katalog No: 11). Bu şablonda, zülfikarın orta kısmının birebir aynı olduğu örnekler görüldüğü gibi kabzasında farklı tutuşu gösteren örnekler de vardır. Özellikle zülfikarlı bayraklar için belli bir taslağın bulunduğunu ve ufak tefek değişikliklerle

bu taslağın uygulandığını söylemek mümkündür. Yavuz Sultan Selim'in bayrağındaki beşgen form, saltanat sancaklarında sıklıkla kullanılmıştır. Uçları kapanarak madalyon biçimi alan ayların içinde yazılan ayetlerin birebir aynı olduğu örnekler vardır (TSM 2621) (Katalog No: 9); (Me. 1976.312) (Katalog No: 11); (Kha.224) (Katalog No:10). Bu bakımdan, yazı, biçim ve içerikte de devamlılığın söz konusu olduğu söylenebilir (Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar 3/4/5).

Ayın hilal biçimi, hem günümüzdeki gibi ucu açık (TSM1) (Katalog No: 1); (TSM 2) (Katalog No: 2) hem de madalyonu tamamlayacak şekilde kapalı (TSM 824) (Katalog No: 3); (TSM 2621) (Katalog No: 9); (TSM 945) (Katalog No: 6) olarak erken dönemden beri kullanılmıştır. Yine ayın hilal biçimi kompozisyonların içinde tamamlayıcı olarak, süsleme detayı biçiminde sıklıkla kullanılmıştır (TSM 3) (Katalog No: 7); (TSM 824) (Katalog No: 3). Yıldız şekilleri de birbirinden farklı niteliklidir. Işın biçiminde olduğu gibi köşeli yıldızlar da vardır. Bazı örneklerde zülfikarın ortasında görülen sekiz köşeli yıldız, köşelerinin arasında bulunan hilal biçimli aylarla süslenmiştir (Kha. 239) (Txt 239, 2021, par.1); (Kha. 36) (Katalog No: 5) ; (Me.1976.312) (Katalog No: 11) (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 1/2/3/4).

Kompozisyonun odak noktasında ay yıldızın bulunduğu bayraklar, 18. yüzyıl sonrasına aittir. (Me. 14.43.2) (Katalog No: 8); (Mi. 2015/75) (Katalog No: 16); (TSM 10680) (Katalog No: 14), (BM. 2006/437) (Katalog No: 17) (Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar 5/7/8/9)

7 ay yıldız bezemesinin incelenmesi sonucunda varılan sonuçlar şu şekildedir: 16.- 19 yüzyıl arasına ait gravür, minyatür, yağlı boya tablo, duvar resmi ve haritalarda tespit ettiğimiz 7 ay yıldız betimlemesinin 5 tanesi bayraklar üzerindedir. Geri kalanlardan 1 tanesi arma biçiminde, bir tanesi ise sultanın çadırının üzerinde tasvir edilmiştir. Bu tasvirlerde ortak nokta, ay yıldızın, günümüzde olduğu gibi, birlikte verilmiş olmasıdır. Somut bayrak örneklerinden farklı olarak bu tasvirlerin tamamında ay yıldız kompozisyonunun odak noktasındadır. Bayraklar üzerinde tasvir edilmiş 5 ay yıldızın tamamı deniz gücüne aittir. Piri Reis'in renksiz çizimi haricindeki 4 örnek kırmızı zemin üzerindedir. Birbirinden farklı tarihlere yapılmış ve farklı

milletlerden kişiler tarafından oluşturulan görsellerde betimlenen ay yıldızın, birbirine ve günümüzdeki örneğine bu denli benzeyişinin tesadüf olması mümkün değildir. Tasvirlerden yola çıkarak ay yıldızlı bayrağın erken örneklerinin donanmaya ait olduğunu söylemek mümkündür.

Özellikle 1581 tarihli Şehname-i Selim Han yazmasındaki minyatür detayı renk, biçim, kompozisyonun işleniş açısından oldukça önemlidir. Kırmızı zemin üzerine işlenen ay ve sekiz köşeli yıldızın şu anki bayrağımızdaki ay yıldız ile benzerliği ortadadır ve tasvirdeki detay bu yönüyle oldukça dikkat çekicidir. Bu minyatür belki de günümüz ay yıldızının Osmanlı'daki en eski betimlemesidir (Resim 9).

Sonuç

29.05.1936 tarihli ve 2994 sayılı Türk Bayrağı Kanunu ile al zemin üzerine beyaz ay yıldızın olacağı belirtilmiş (bu kanunu iptal eden) 22.09.1983 gün ve 2893 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle de bugünkü bayrağımız son şeklini almıştır. Bu çalışma ile günümüzde şekli kanunla belirlenen bayrağımızdaki ay yıldızın Osmanlı Dönemi'nde kullanılan farklı biçimleri ortaya konulmuştur.

Dünyanın dört bir yanına dağılmış 20 somut bayrak örneği ile betimlemelere konu olmuş Osmanlı bayraklarının incelenmesi ile ay yıldızlı al bayrağımızın 16. yüzyıldan günümüze kadar birbirine benzer şekillerde kullanıldığı görüşü tartışmaya açılmıştır. Tasvirlerdeki ay yıldız betimlemelerinin birbirine bu denli benzeyişi, Batı'da 16. yüzyılda da Osmanlı'nın ay yıldızla sembolize edildiği bilgisi; Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra ocağa ait bayrak, sancak, işaret ne varsa yok edildiği hatta ocağı hatırlattığı için bayrak kelimesinin yasaklandığı gerçeği birlikte değerlendirildiğinde ay yıldızın günümüzdeki gibi tek bir kompozisyonda yer verilmesinin 18. yüzyılda başladığına yönelik yaygın kabulün aksine 16. yüzyılda da mevcut olduğu sonucuna varılmasını sağlamıştır.

Tasvirlerde görülmesine rağmen somut örneğinin görülemeyişinin sebebinin bayrakların fiziki nitelikleri, savaşlarda gerçekleşen kayıplar ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrasında yaşanan olaylar olabileceği düşünülmektedir. Henüz cevabı bilinmeyen bu sorunun cevabı açığa çıkmamış arşiv kayıtlarına

ulaşılabilirinde, yurt içi ve yurt dışında bulunan müze, koleksiyon vs.de bulunan bayraklar hakkında bilgi ve belgeler arttığında verilebilir. Bayraklardaki ay yıldız ilişkisini incelediğimiz, kaynaklarda geçen bilgileri değerlendirdiğimiz ve bu konudaki araştırmaların artırılması gerektiğine dikkat çekmeyi hedeflediğimiz bu çalışmamızın hem bayraklar hem de bayraklardaki ay yıldız konusunda yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

---

* *Bayraklar ile ilgili çalışmam için beni yönlendiren, aynı zamanda ay yıldız imgesinde cesaretlendiren sevgili hocam Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM'e bana çok şey katan değerli hocam Prof. Dr. F. Nalân TÜRKMEN'e; bayrakların üzerindeki yazıları okuyan ve çevirisini yapan ilahiyatçı Bedir AYDIN'a; çalışmalarım esnasında gerekli kolaylığı sağlayan Amasya Müzesi Müdürü Celal ÖZDEMİR'e; Amasya Müzesi'ndeki eserlerin fotoğraflarını paylaşan, zimmeterlerinden sorumlu meslektaşım Mert MECEK'e; Sinop Müze Müdürü Hüseyin VURAL'a; Topkapı Sarayı'ndaki envanter bilgilerine ulaşmamı sağlayan Film Arşiv Sorumlusu Esra MÜYESSEROĞLU'na; Balıkesir Kuvay-i Milliye Müzesi'ndeki eserlere ve bilgilerine ulaşmamı sağlayan eser sorumlusu arkadaşım Elife GÜMÜŞ'e; Milas Müzesi'nde bulunan bayrak ve ay yıldız örneklerine ulaşmamı sağlayan etnografik eser sorumlusu Pembe Gül ÖĞÜTÇÜ'ye; desteğini sürekli hissettiğim eşim Ümit ÇETİN ve biricik oğlum Alp Tuna ÇETİN'e teşekkürlerimi sunarım.*

Kaynakça

- Anonim (1952). Bayrak, *Türk Ansiklopedisi, Cilt 5*, Ankara: MEB, 459-472.
- Anonim (1953). *Ordu Bayrak ve Sancakları*, İstanbul: Maarif Basımevi.
- Anonim (1995). *Osmanlı Bahriyesi'nin Mazisi Hüsnü Tengüz*, İskender Pala (hızl.), İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Anonim (2008). *Bayrak ve Sancaklar Broşürü*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.
- Arseven, C. E. (1975). Bayrak, *Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1*, (4. Baskı), İstanbul: MEB, 196-199.
- A Turkish Procession (Getty Museum), <http://www.getty.edu/art/collection/objects/267/erhard-schon-a-turkish-procession-german-1532/?dz=0.5000,0.5000,0.34>, Son Erişim Tarihi: 06.12.2020.
- Banner 18th or early 19th century, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/27901>, Son Erişim Tarihi: 04.05.2021.
- Banner ca.1683, https://www.metmuseum.org/art/collection/search/25644?searchField=All&sortBy=-Relevance&ft=_banner&offset=0&rpp=20&pos=17/, Son Erişim Tarihi: 04.05.2021.
- Banner dated A.H. 1235/ A.D. 1819–20, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452823?searchField=All&sortBy=Relevance&ft=-banner&offset=0&rpp=20&pos=19>, Son Erişim Tarihi: 04.05.2021.
- Bolat, C. (2000). *Redif Askeri Teşkilatı (1834-1876)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bostan, İ. (2005). *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul: Bilge Yayım Habercilik.
- Bozer, R. (1987). Kula- Emre Köyü'nde Resimli Bir Cami, *Türkiyemiz*, 53, 14-22.
- Bozkurt, N. (1997). Sembol Olarak Hilâl, *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 15*, İstanbul: TDV, 13-15.
- Çalık M. (1973). *Osmanlı Sancakları*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk Sanatı Kürsüsü, İstanbul.
- Çağman, F. (1973). Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri, *Sanat Tarihi Yıllığı V*, 411-442.
- Çoban, A. (2013). *Tokat Müzesi'nde Bulunan İşlemeli Sancak Örnekleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, El Sanatları Anabilim Dalı, Konya.
- Çelik, A. F. (2009). *Fethullah Arifi Çelebi'nin Şahname-i Al-i Osman'ından Süleymanname*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Deniz Müzesi Komutanlığı Kitab-ı Bahriye (988 Nolu Nüsha), <https://denizmuzesi.dzkk.tsk.tr/tr/content/601>, Son Erişim Tarihi: 04.05.2021.
- Doğanbaş, M. (2006). Amasya Müzesi'ndeki Geç Devir Osmanlı Sancakları, *Kubaba Arkeoloji Sanat Tarihi Tarih Dergisi*, 7, 30-36.
- Esin, E. (1972). Kün-Ay: Ay-Yıldız Motifinin Proto-Türk Devirden Hakanlılara Kadar İkonografisi, *VII Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 313-359.
- Eyice, S. (1987). Ay-Yıldızın Tarihi Hakkında, *Tarih Enstitüsü*, 13, 31-66.
- Eyice, S. (1991). Ayyıldız, *TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 4*, İstanbul: TDV, 297-298.
- Gök N., Kutlu, M. (2005). Hilal ve Ay-Yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım, *Doğu Batı*, 31, 266-287.
- Halil Hâlid (1926a). Türk Hilalinin Aslı, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1 (2), 158-182.
- Halil Hâlid (1926b). Türk Hilalinin Aslı İkinci Makale, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, 1 (3), 36-51.

Haseki A. Süheyl. (1929). *Türk Bayrağı, Şehremaneti Mecmuası, 63-64*, İstanbul: Şehremaneti Matbaası, 1-13.

İlkin, R. (1938). *Bayrak ve Sancak*, İzmir: Cumhuriyet Basımevi.

Jewish Museum Shiviti, <https://thejewishmuseum.org/collection/11523-shiviti>, Son Erişim Tarihi: 07.05.2021.

Karatepe, İ. (2008). *Askeri Müze Bayraklar ve Sancaklar Koleksiyonu*, İstanbul: Askeri Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı.

Kılıçkaya, M. (2007). *İstanbul Deniz Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Sancakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kırkarlar, O. (2016), *Türk Bayrağı ve Modernleşme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Köprülü, M. F. (1944). Bayrak, *İslam Ansiklopedisi, Cilt 2*, İstanbul: Maarif Matbaası, 401-420.

Köprülü, O. F. (1992). Bayrak, *İslam Ansiklopedisi Cilt 5*, İstanbul: TDV, 247-254.

Kurtoğlu, F. (1992). *Türk Bayrağı ve Ay Yıldız*, (3.Baskı), Ankara: TTK.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Amasya Müze Müdürlüğü, Etnografik Eser Envanteri.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Balıkesir Kuva-yi Milliye Müze Müdürlüğü, Etnografik Eser Envanteri.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milas Müze Müdürlüğü, Etnografik Eser Envanteri, 2.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinop Müze Müdürlüğü, Etnografik Eser Envanteri.

Mahmud Şevket (1983). *Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti*. Ankara: KKK.

Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, Etnografik Eser Envanteri.

Mollaoğlu, M. (1997). Gün-Ay Kültü ve Türk Bayrağında Ay ile Yıldız, *Türk Kültürü*, 398, 537-545.

Öner, M. (t.y.). *Bayrağımız Sancağımız, İstiklal Mücadelemiz ve İstiklal Marşımız*, Bremen: Türk Matbaası ve Fotoğrafçısı.

Özdemir, S.(1973). *Bayrak Töreni*, Ankara: Özdemir.

Selânikî Mustafa Efendi (1999). *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, Mehmet İpşirli (hzl.), Ankara: TTK.

Sertoğlu, M. (1958). Bayrak, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 36-37.

Shiviti Moshe Ganbash 1838/1839, <https://artsandculture.google.com/asset/shiviti-moshe-ganbash/VQHav-McC-KxQFA>, Son Erişim Tarihi: 24.03.2021.

Soysal, M.E. (2010). Tarihsel Süreçte Bayrak ve Sancaklarımız, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 42, 209-239.

Sümer, F. (1954). Türklerde Bayrak ve Tuğ, *Resimli Tarih Mecmuası*, 55, 3397- 3399.

Şahintürk, E. (2011), *16. Yüzyıl Osmanlı Minyatürlerinde Bayrak Üzerine Araştırma (Bayrak- Flâma-Sancak)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Tezcan H., Tezcan T. (1992). *Türk Sancak Alemleri*, Ankara: TTK.

Gök N., Kutlu, M. (2005). Hilal ve Ay-Yıldız Motifi Sembol ve İdeolojik Kullanım, *Doğu Batı*, 31, 266-287.

The Khalili Collections Banner Txt 224 Ottoman Turkey dated 1253 AH (1819-20 AD), <https://www.khalili-collections.org/collections/islamic-art/islamic-art-banner-txt224/>, Son Erişim Tarihi:04.05.2021.

The Khalili Collections Banner Txt 239 Ottoman Turkey probably early 19.th century,<https://www.khalili-collections.org/collections/islamic-art/islamic-art-banner-txt239/>, Son Erişim Tarihi: 04.05.2021.

The Khalili Collections Central Section of a Banner TXT 36 Ottoman Turkey later 17th century or early 19th century, <https://www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-central-section-of-a-banner-txt36/>, Son Erişim Tarihi:11.11.2020.

The Venetian Victory Over The Turks in the Dardanelles, <https://artsandculture.google.com/asset/the-venetian-victory-over-the-turks-in-the-dardanelles-pietro-liberi/WQEm7RHytUes-w?ms=%7B%22x%22%3A0.8510367338626327%2C%22y%22%3A0.47488092943982424%2C%22z%22%3A13%2C%22size%22%3A%7B%22width%22%3A0.21627457665643823%2C%22height%22%3A0.1991498405951116%7D%7D>, Son Erişim Tarihi:04.05.2021.

Tosyevizade Rifat Osman (1931). Bayrağımıza Dair Birkaç Söz, *Türk Bayrağı Makalesinden Zeyl*, 446-458.

Uysal, A.O., Ceylan, Erol, E. (2021). Bir Grup Tarikat Sancağında Sanat ve Sembolizm, *Troyacademy*, 2, 562-586.

Uzunçarşılı, İ. H. (1943). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, Cilt 1, (2. Baskı), Ankara: TTK.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı* (2. Baskı), Ankara: TTK.

Ekler

Resim 1: Ucu Açık Üç Hilalli Dörtgen Bayrak (Katalog No: 1) (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Silahlar Koleksiyonu, 117/1)

Resim 2: Tek Hilalli Üzerinde “*Allahumiftahulebvââb*”: “*Allah (bütün) Kapıların Anahtarıdır*” Yazılı Beşgen Bayrak (Katalog No: 2) (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Silahlar Koleksiyonu, 117/2)

Resim 3: V. Mehmet Dönemi'ne Ait, İki Yüzü İşlemeli Dörtgen Bayrak (Katalog No: 14) (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Silahlar Koleksiyonu, 117/ 10680)

Resim 4: Kırmızı Atlas Malzemeli Dörtgen Küçük Bayrak (Katalog No: 19) (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Silahlar Koleksiyonu, 117/ 10673)

Resim 5: Tek Hilalli Kırmızı, Küçük Dörtgen Bayrak (Katalog No:18) (Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Topkapı Sarayı Müzesi, Silahlar Koleksiyonu, 117/10163)

Resim 6: Ucu Açık Ay ve Yıldızlar

1: Me1976.312	2 : Me11.181.1	3: Kha. 239	4: Kha.36	5: Mi 2015 75 E	6: AM:2018-2	7: BM 2006/437
8: TSM 10680	9: Me. 14.43.2	10-11 : TSM 824		12: AM 2018-1	13: AM:2018-1	14: BM 2006/437

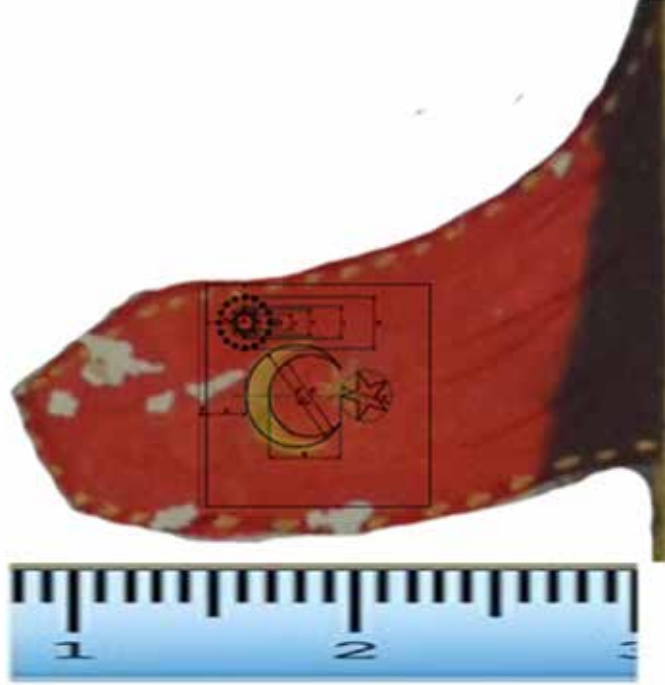
Resim 7: Ucu Kapalı Ay ve Yıldızlar

1: Me.11. 181.1	2: Kha. 36	3: Kha.224	4: Me. 1976.312	5: TSM 2621
6: Arsenal Müzesi	7:TSM 824	8:TSM 824		10: Me.11. 181.1
		9: TSM 2621		
11: TSM 824	12: TSM 945	13: TSM 945	14: TSM 945	15: TSM 824

Resim 8: Ucu Açık Tek Hilaller

1: TSM 1	2: TSM 2	3: TSM 3	4: TSM 10163
5: TSM 10673	6: TSM 3	7: TSM 3	8: AM 2018-3

Resim 9: Osmanlı Donanmasının Kıbrıs Fethi'ni Anlatan Minyatürdeki Ay Yıldızlı Bayrak Detayı, Ölçü Tablosu ve Bayrağımızdaki Ay Yıldızın Karşılaştırılması (TSMK, A.3595 y-102 b) (Çizim: Serdar ŞEKER)

Resim 10: İki Yüzü İşlemeli Ay Yıldızlı Dörtgen Bayrak (Katalog No: 17) (Balıkesir Kuvay-ı Milliye Müzesi, 2006/437)
(Fotoğraf : Elife GÜMÜŞ Arşivi)

